

ДО 300-РІЧЧА 3 ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Григорій Сковорода: життєвий шлях – це шлях свободи

Наталя БІЛЬЧУК, канд. філос. наук, доц.,

Віталій СІДІН, здобувач освіти

*Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Що є свобода? Добро в ній яке?

Кажуть, неначе воно золоте?

Ні ж бо, не злотне: зрівнявши все злото,

Проти свободи воно лиш болото.

О, якби в дурні мені не пошитись,

Щоб без свободи не міг я лишитись.

Слава навіки буде з тобою,

Вольності отче, Богдане-герою!

Г. Сковорода. De libertate

В історії філософської думки, да і людства взагалі, небагато знайдеться таких таємничих постатей, здобутки яких інтерпретувалися би так неоднозначно та різноманітне як ставлення до спадщини Григорія Савича Сковорода. Від ювілею до ювілею, від статті до статті, від згадки до згадки про нього загадковість його тільки зростає (як кантівське дивовижне захоплення від споглядання зоряного неба над нами та морального закону в нас). Увага до його творчості починається ще у 60-х рр. ХІХ ст., та й до тепер спалахує новими барвами. Так що хотів би сказати, чому навчити нас, теперішніх, Вар Сава, тобто, «син Сави», як він себе називав?

Григорій Сковорода, який народився 22 листопада (3 грудня) 1722 р. в с. Черноухах на Полтавщині, увібрав у своїй творчості дві епохи в українській та світовій культурі: бароко й романтизм. Він був оригінальним та глибоким мислителем, філософом, поетом, перекладачем, педагогом, богословом. Його багатогранна творчість укорінена в українській культурній традиції, а також відзначається щільним зв'язком з філософсько-культурною світовою спадщиною. Вже у віці 12 років, він вступив до Києво-Могилянської академії, яка у той час була на вершині свого розвитку. Він пройшов навчання на усіх чотирьох курсах академії, хоча і зробив перерву перед останнім, філософським класом, за того, щоб був викликаний до царського двору до Санкт-Петербургу. За програмою навчання він вивчає мови, поезику, риторику, логіку, метафізику та інше у видатних фахівців. Будучи дуже талановитим учнем, Г. Сковорода став справжнім поліглотом. Він володів давньогрецькою, латинською, німецькою, угорською, польською, італійською, французькою, ідишем, а також, церковнослов'янською, що було надзвичайно для інтелектуальної еліти російської імперії. До того ж він чудово співав (виконував партії альту у придворній капелі), грав на духових, клавішних, струнних та струнно-смічкових інструментах, складав музичні твори, писав вірші, байки, малював тощо.

Сковорода якісно розвинув, підніс на один рівень з тогочасними західноєвропейськими зразками українську філософію, педагогіку, літературу. Йому судилася першість у багатьох сферах вітчизняної культури. Він перший з українських інтелектуалів і митців здобув всесвітню славу. Став першим байкарем і поетом-ліриком у нашій літературі, а також залучив фольклор в українське письменство. Його філософські ідеї допомогли тисячам людей піднятися на вищий духовний ступінь розвитку, відкинути марнотні спокуси світу. Нарешті, Сковорода став одним з основоположників екзистенційної традиції у філософії й мистецтві.

Просвітницька діяльність Г. Сковороди сприяла відкриттю першого в Україні Харківського університету. Під час викладання у Переяславському та Харківському колегіумах він застосовував новітні методики навчання, з якими познайомився під час роботи у «Токайській комісії з заготівлі вин до царського двору» та подорожей країнами Європи. В Харківському колегіумі Сковорода запровадив неформальну систему оцінювання учнів, ідеї якої, мабуть, були нав'язані знайомством з педагогічною спадщиною Яна Амоса Коменського. Замість загальноприйнятих оцінок він виставляв такі оцінки, як «вельми туп», «справне безглуздя», «досить гострий», «тупуватий», «зрозумілий», «напевно не зрозумілий», впроваджуючи індивідуальний підхід до кожного учня. Всього у Григорія Сковороди було 12 таких оцінок, що дозволяє більш диференційовано визначати знання. Ця система знайде своє теоретичне обґрунтування у вченні про «нерівну рівність» та символічно буде відображена Фонтаном: *«БОГ богатому подобен Фонтану, наполняющему различные сосуды по их вместности. Над Фонтаном надпись сїя: “НЕ РАВНОЕ ВСѢМ РАВЕНСТВО”. Льются из разных трубок разные Токи в разные Сосуды, вокруг Фонтана стоящіе. Меньшій сосуд менѣе имѣет. Но в том равен есть большему, что равно есть полный»*. До речі, у сучасній школі так само використовується 12-бальна система оцінювання! Методи викладання, які застосовував Сковорода, не схвалювались керівництвом цих навчальних закладів, а відмовитися та перейти на академічну методику навчання Сковорода не захотів, тому й залишає академічну кар'єру.

Понад чверть століття Сковорода мандрував містами і селами Лівобережної України. Як писав його учень, друг та перший біограф Михайло Ковалінський, він вів аскетичний спосіб життя. У цьому сенсі його можна порівняти з засновником німецької класичної філософії, видатним філософом-просвітником Імануелем Кантом, який був сучасником Сковороди, і про ретельність дотримання розкладу дня якого і досі ходять легенди. Як пише М. Ковалінський, Сковорода спав по чотири години на добу, прокидався дуже рано, носив простий одяг, не вживав м'яса і риби, ходив пішки, іноді босим. «Був веселий, сильний, рухливий, з усього задоволений, до усіх добрий, усім готовий послужити, поважав і любив добрих людей без різниці їх стану, навідувався до хворих, розважав сумних, ділився останнім з тими хто нічого не мав. Жив легким життям, без майна, без турбот й клопотань. Можливо, автор цих рядків, трохи абсолютизує та романтизує улюбленого вчителя (про це ми

ніколи достеменно не дізнаємося), формуючи постать «філософа-мандрівника», та відомо, що у своїх подорожах, на кшталт античним хіпі кінікам, Сковорода не обтяжував себе речами: «в своїй торбині носив одну книжку – Біблію, і любив повторювати, що її цілком достатньо для духовної освіти» (М. Попович).

Сковорода намагався уникати світського життя, дотримуючись власного принципу: вчитися бачити у видимому невидиме, визначати приховані сенси. За зразок він взяв життя античного любомудра, на ім'я якого його і сьогодні називають «Сократом», а власне призначення бачив у просвітленні, нести людям добро та любов, спираючись на правило: не вчити як жити, а жити як навчаєш. Він не ставив за мету створити педагогічне вчення, хоча його здобутки використовуються і зараз. Він не ставив за мету створити філософську систему, хоча його вчення про «серце» та «сердечне світосприйняття», «три світи», «видиму та невидиму натури», «сродну працю», «рівну нерівність» широко відомі в усьому світові. Він не прагнув належати ні до якої усталеної системи, чи то у культурі (бароко чи романтизм), чи то у філософії (просвітництво чи модерн), чи то у соціально-політичному житті (український чи руський Сократ). Він писав, як мислив - то була «жива» мова, своєрідна суміш української й російської лексики, з домінуванням української, в мові населення Слобожанщини того часу. Деякі твори написані латиною. Сковорода досконало знав античну та європейську філософію, цитував напам'ять Епікура, Сенеку, Платона, Філона Олександрійського, Миколу Кузанського та інших. А іноді, щоб було доступно читачеві, перекладав їх на місцеву мову, і тим самим, «ознайомлював» та розповсюджував ідеї видатних філософів, створюючи підґрунтя для формування української філософії та філософії «срібного віку». Як зазначає В. Зеньківський, «Сковорода став першим філософом на Русі». Свої твори Сковорода писав не для друку, та вони і не були надруковані за його життя. Він залишав свої рукописи в тому домі, де їх було закінчено, та був впевнений, що вони не пропадуть. Тільки найбільш значимі свої рукописи Сковорода носив з собою, а наостанок, коли прийшов його час «закінчити свою мандрівку», поклав їх собі під голову.

Сковорода жив у часи, наповненні трагічними для України подіями, коли «Гомоніла Україна, довго гомоніла, довго, довго кров степами текла-червоніла...» (Т. Шевченко). Ліквідування Гетьманщини та запорізького козацтва, втрата ще однієї надії на незалежність та автономію України, вело до руйнування цілого життєвого всесвіту, пов'язаного з козацькою волелюбністю, і якому були притаманні широта душі, сильні пристрасті, гумор, буйні веселощі, героїка вояцького подвигу, романтичні і ліричні поривання. У тій складній ситуації українському народові залишалось тільки два виходи: зміритись й пристосуватися до нових умов або «уникати», не приймати «видиму», зовнішню соціальну реальність й зануритись у «невидимий» духовний світ. Сковорода обрав останнє. Своїми творами і проповідями, які переписувалися вручну та розповсюджувалися серед друзів та однодумців, він допоміг тисячам українців зберегти свою ідентичність, честь й гідність в нелюдських умовах російського соціального й духовного поневолення.

В той трагічний для України час, без перебільшення, твори та думки Григорія Сковороди стали духовною підтримкою нації. «Мало можна вказати таких народних постатей, якою був Сковорода і яких би так пам'ятав і поважав народ. На всьому обширі від Острогозька до Києва у багатьох будинках висять його портрети. Його мандрівне життя є предметом оповідань і легенд...» - писав М. Костомаров. Таким Сковорода залишається і зараз – у важкі та трагічні часи відстоювання у жорсткій боротьбі свободи та незалежності нашої держави, рідної Української Землі. Не випадково, 7 травня 2022 року російська ракета влучила в літературно-меморіальний музей Григорія Сковороди у селі Сковородинівка під Харковом, намагаючись поцілити у те, що *було, є та буде* духом української нації. Внаслідок обстрілу було зруйновано останній притулок видатного філософа, будинок та могилу, але не його спадок та заповіт: жити вільно та незалежно, самим визначати власну долю.

Принципом власного життя Сковорода поставив *свободу*, незалежність від зовнішнього світу та обставин, тому на його могилі накреслене і сьогодні актуальне гасло, життєве кредо: «Світ ловив мене та не спіймав».

3 грудня 2022 року, у трьохсотий день народження Григорія Савича Сковороди у Полтавській ОВА (Обласна військова асоціація) зібралися фахівці та поцінювачі його творчості, щоб «погомоніти із Савичем». Серед спікерів були «сковородинознавці (любці)» з Києва, Харкова - Олександр Філоненко, Тарас Лютий, Володимир Прокопенко та інші. Під звуки повітряної тривоги та працюючого через вимкнене світло генератора, у бомбосховищі вони обмінювалися думками та читали «Вдячного Еродія»...